

KONSULTAVIMAS IR INFORMAVIMAS

Į Tarnybą, kaip kompetencijas žiniasklaidos teisės ir žmogaus teisių apsaugos žiniasklaidos sferoje telkiančią instituciją, kreipiamasi ne tik su skundais, bet ir su įvairiais paklausimais, prašymais suteikti konsultacijas bei informaciją visuomenės informavimo srityje. Tarnyba stengiasi, kad šios paslaugos būtų kokybiškos ir prieinamos kuo platesniam visuomenės ratui. Tokiu būdu ne tik didinamas Tarnybos žinomumas visuomenėje, bet ir stiprinamas supratimas apie asmeninių neturtinių žmogaus teisių apsaugą žiniasklaidoje.

Suinteresuotų asmenų konsultavimas ir informavimas žurnalistų etikos inspektorius kompetencijai priskirtais klausimais yra reikšminga Tarnybos darbo dalis. Kiekvienas asmuo, kuriam kyla klausimų dėl viešosios informacijos skelbimo, žmogaus teisių apsaugos, saviraiškos ir informacijos laisvės realizavimo visuomenės informavimo priemonėse, gali kreiptis į Tarnybą dėl konsultacijos. Siekiame efektyviai patenkinti kiekvieno į Tarnybą besikreipiančio asmens teisėtus ir pagrįstus lūkesčius. Konsultacijos teikiamos žodžiu (telefonu arba atvykus į Tarnybą), raštu, elektroniniu paštu. Kiekvienas Tarnybos interneto svetainės lankytojas gali užduoti klausimą, palikti pastabą, pateikti pasiūlymą užpildydamas specialią formą, taip pat pateikti užklausą per Tarnybos Facebook paskyrą. Tarnybos atstovai kiekvienam operatyviai atsako, suteikia prašomą informaciją ar konsultaciją.

2023 m. Tarnyba iš viso suteikė 1120 konsultacijų. Lyginant su praėjusiu ataskaitiniu laikotarpiu, bendras suteiktų konsultacijų skaičius padidėjo (2022 m. – 779, 2021 m. – 931, 2020 m. – 1179) (žr. 15 diagramą). Kaip ir ankstesniais metais, daugiausia dėmesio sulaukė Reglamento aiškinimo ir taikymo žiniasklaidos srityje klausimai. Tai sudaro apie du trečdalius visų teikiamų konsultacijų. Nors šis asmens duomenų apsaugos reformą įgyvendinęs Europos Sąjungos teisės aktas imtas taikyti dar 2018 m. gegužės 25 d., tačiau Tarnybos veikloje stebime, kad klausimų dėl situacijų, kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos, akademinės, meninės ar literatūrinės saviraiškos tikslais, vis dar nemažėja.

Reglamentas padarė didžiulį poveikį asmens duomenų ir privatumo suvokimui. Tai rodo stabiliai aukštas ne tik skundų, bet ir konsultacijų skaičius. Didėja duomenų subjektų informuotumas ir lūkesčiai dėl teisės į asmens duomenų apsaugą. Šis visuomenės aktyvumas yra geriausia garantija, kad Reglamentas bus ir toliau veiksmingai įgyvendinamas.

Pastebime, kad globaliame pasaulyje teisiniai santykiai sudėtingėja ir žiniasklaidos sferoje. Tai lemia informacinių technologijų, mokslo, inovacijų, žmonių pasaulėžiūros pokyčiai. Siekiant įveikti šiuos iššūkius ir užtikrinti kokybišką teisinių konsultacijų teikimą, Tarnybos specialistams būtina nuolat domėtis žiniasklaidos tendencijomis, sekti naujoves, gilintis į aktualiausias tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką. Konsultuojant vis dažnesni atvejai, kai reikalingos sudėtingo naujųjų informacinių technologijų veikimo išmanymo kompetencijos.



2023 m. pradžioje Tarnyba sėkmingai užbaigė kartu su Mykolo Romerio universitetu 2021 m. pradėtą projektą „Darna ar konfliktas: įtampos tarp teisės į asmens duomenų apsaugos ir saviraiškos bei informacijos laisvės šalinimo link“ (angl. „Connecting not conflicting: removing the tension between personal data protection and freedom of expression and information“ – ConCon), iš dalies finansuojamą Europos Komisijos lėšomis. Projekto tikslas – atskleisti teisės į asmens duomenų apsaugą ir saviraiškos laisvės santykį, tokiu būdu sumažinti įtampą tarp šių dviejų pamatinių teisių. Kaip šio projekto rezultatas buvo parengtos Informacijos teikimo gairės žiniasklaidos ir viešojo sektoriaus atstovams, t. y. praktinio pobūdžio gairės dėl informacijos, kuria disponuoja viešajame sektoriuje veikiančios institucijos ir kurioje esama asmens duomenų, teikimo žiniasklaidos atstovams (toliau – Gairės)¹.

Gairėse aiškiai ir nuosekliai pateikiama konkreti veiksmų seka, algoritmas, kaip reaguoti (veikti) gavus žiniasklaidos atstovo prašymą pateikti informaciją, kurioje yra asmens duomenų. Atsižvelgiant į viešajame sektoriuje veikiančių institucijų dažniausiai keliamus klausimus, Gairėse pateikiamos esminės taisyklės ir rekomendacijos dėl asmens duomenų teikimo vertinimo kriterijų. Šiame dokumente išsamiau paaiškinami žurnalistikos tikslo / žurnalistinės veiklos apibrėžimo ypatumai, subjekto tinkamumo nustatymo specifika, priskyrimo viešųjų asmenų kategorijai ir viešojo intereso įtaka priimant sprendimus dėl duomenų teikimo ir pan. Tinkamai taikyti Reglamentą ir šalinti nepagrįstai sukurtas kliūtis turėtų padėti Gairėse pateikiami praktiniai patarimai, užklausų ir atsakymų į jas šablonų projektai, standartinių atsakymų pavyzdžiai, aktualios teisinės bazės ir teismų praktikos analizė.

Be Gairių minėto projekto rėmuose atskiru dokumentu buvo parengtos ir Rekomendacijos žurnalistams ir viešosios informacijos rengėjams.² Šis dokumentas sudarytas iš dviejų dalių: esminių asmens duomenų tvarkymo principų ir saugumo rekomendacijų. Jame detaliam aptariami teisėtumo, sąžiningumo, skaidrumo, tikslo apribojimo, duomenų kiekio mažinimo ir kiti principai bei pateikiami

¹ Žr. <https://www.zeit.lt/data/public/uploads/2023/02/gaires-1.pdf>

² Žr. <https://www.zeit.lt/data/public/uploads/2023/04/gaires-zurnalistams-2023-04-17.pdf>

praktiniai patarimai, kaip užtikrinti surinktų ar kitaip tvarkomų asmens duomenų saugumą ir kokias organizacines technines priemones naudoti.

Projekto metu buvo sukurta ir mobilioji aplikacija „ADVi Map“. Tai asmens duomenų visuomenės informavimo srityje žemėlapis. Jame patogiai sudėta visa informacija, reikalinga žinoti šiuo klausimu žurnalistams, institucijoms bei socialinių tinklų vartotojams. Šioje programėlėje galima palikti savo atsiliepimus ar pasiūlymus bei užduoti rūpimus klausimus Tarnybai.

Nepaisant šių reikšmingų Tarnybos parengtų ir viešai skelbiamų dokumentų, konsultavimo praktikoje probleminių situacijų dėl žiniasklaidos atstovų teisės gauti informaciją iš viešojo sektoriaus subjektų iškyla dar gana daug. Išlieka aktualūs klausimai, susiję su žurnalistų (visuomenės) teisės į informaciją ir asmens duomenų apsaugos pusiausvyra. Tarnyba sulaukia žurnalistų, viešosios informacijos rengėjų (skleidėjų) užklausų dėl konsultacijų, išaiškinimo dėl teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų ir teisės į duomenų apsaugą pagal Reglamentą santykio. Žiniasklaidos atstovai vis dar susiduria su problema, kai neteisingai aiškinant Reglamentą, yra nepagrįstai ribojama žurnalistų teisė į informaciją, ypač kai kalbama apie žurnalistinius tyrimus, susijusius su viešaisiais asmenimis, biudžeto lėšų panaudojimu ir pan. Priešingai savo prigimčiai, Reglamentas yra tapęs valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų priedanga, siekiant išvengti žiniasklaidos dėmesio gvildenant viešąjį interesą tenkinančias temas.

Viešajame sektoriuje veikiančios institucijos į Tarnybą dažniausiai kreipiasi su prašymais suteikti konsultacijas, kaip teisingai nustatyti žurnalistų teisės į informaciją ir teisės į duomenų apsaugą pagal Reglamentą santykį. Valdžios ir viešojo sektoriaus atstovams kyla klausimų dėl teiktinų duomenų apimties, žurnalistų sąvokos, žurnalistinės veiklos apibrėžimo išaiškinimo. Daugiausia neaiškumų Teisės gauti informaciją ir duomenų pakartotinio naudojimo įstatymą įgyvendinančioms institucijoms kėlė vis labiau populiarėjančių laisvai samdomų žurnalistų ir piliečių žurnalistikos atstovų statusas bei jų teisė gauti informaciją, ypač susijusią su asmens duomenimis. Pažymėtina, kad teismų praktika yra formuojama ta linkme, jog siekiant atsižvelgti į saviraiškos laisvės svarbą visai demokratinei bendruomenei, su ja susijusias sąvokas, įskaitant žurnalistiką, reikia aiškinti plačiai. Išimtis žurnalistikos veiklai nėra siejama su darbo teisiniais santykiais konkrečioje žiniasklaidos priemonėje ar profesiniu priklausymu žurnalistų profesinei organizacijai. Ji suteikiama kiekvienam asmeniui, užsiimančiam veikla, kurios tikslas – bet koku perdavimo būdu visuomenei skleisti informaciją, nuomones ar idėjas.

Viešojo valdymo kultūra remiasi skaidrumo, atskaitomybės, atvirumo visuomenei principais. Informacijos, kurioje yra asmens duomenų, iš viešojo sektoriaus institucijų prašantys žiniasklaidos atstovai turi užtikrinti teisėtą ir sąžiningą tolimesnį duomenų tvarkymą. Tokia abipusiai įsipareigojimas grįsta viešojo sektoriaus ir žiniasklaidos sąveika duomenų prieinamumo srityje geriausiai atspindi saviraiškos laisvės svarbą demokratinėje visuomenėje. Gairės yra rekomendacinio pobūdžio dokumentas. Jos nepretenduoja išspręsti visų Reglamento interpretavimo problemų ar pateikti universalių atsakymų į visus klausimus. Kiekviena duomenų tvarkymo situacija vertinama individualiai, atsižvelgiant į konkrečius ypatumus. Gairės galėtų tapti orientyras, padėsiantis viešojo sektoriaus institucijoms atlikti tinkamą tvarkomų duomenų proporcingumo vertinimą, skaidriai teikti informaciją bei asmens duomenis žurnalistams, užtikrinant tinkamą informacijos laisvės ir asmens duomenų apsaugos pusiausvyrą.

Kaip ir ankstesniais metais Tarnyboje gaunama nemažai prašymų konsultuoti dėl asmenų filmavimo (fotografavimo) viešose vietose, renginiuose, ugdymo įstaigose, tokių atvaizdų viešo skelbimo, vaikų nuotraukų platinimo be tėvų sutikimo, asmens vardo, pavardės, atvaizdo, gyvenamosios vietos adreso, automobilio valstybinio registracijos numerio skelbimo, informacijos apie asmens sveikatą, duomenų subjektų teisių visuomenės informavimo priemonių veikloje įgyvendinimo. Sugriežtinti asmens duomenų teisinės apsaugos reikalavimai išaugino didesnę poreikį konsultuoti dėl tinkamos sutikimo tvarkyti duomenis išraiškos formos, duomenų saugojimo trukmės, vaizdo stebėjimo ir neteisėto informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimo bei viešinimo. Atsižvelgiant į tai, kad asmens duomenų tvarkymui žurnalistikos tikslais Reglamentas taikomas ne visa apimtimi, suinteresuoti asmenys dažnai teiraujasi dėl išimčių, kai teisė į asmens duomenų apsaugą derinama su saviraiškos ir informacijos laisve, sankcijų už duomenų tvarkymo pažeidimus ir pan. Domimasi viešų duomenų prieinamumo, pakartotinio jų panaudojimo teisiniu reguliavimu.

Tarnyboje gauta prašymų suteikti konsultacijas ir dėl atvirų duomenų platformose, kuriose paprastai tvarkomi iš juridinių asmenų registru, valstybės informacinių sistemų ir kitų oficialių šaltinių surinkti duomenys, skelbiamų juridinių asmenų ir su jais susijusių fizinių asmenų asmens duomenų tvarkymo žurnalistikos tikslu. Dėl šios rūšies konsultacijų kreipiasi ir tokių duomenų platformas administruojantys asmenys, ir asmenys, kurių duomenys tose platformose yra viešai skelbiami.

Žurnalistine veikla gali užsiimti labai platus asmenų ratas, todėl asmens duomenų tvarkymo teisėtumo klausimai dažnai buvo keliami ne dėl žurnalistų, o su šia profesija nesusijusių asmenų, jų parengtos ir paskelbtos informacijos (socialinių tinklų paskyrų valdytojų, turinio kūrėjų, piliečių žurnalistikos atstovų, komentarų autorių ir pan.) atžvilgiu. Nors ir nebūdami žurnalistais, tokie asmenys yra laikomi viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais), kuriems taip pat galioja duomenų apsaugos standartai, taikomos teisinės atsakomybės priemonės.

Tęsiantis Rusijos karinei invazijai Ukrainoje ir iš esmės pasikeitus geopolitinei situacijai, Tarnyboje ženkliai padidėjo konsultacijų poreikis dėl draudžiamo turinio sklaidos. Padažnėjo klausimų, susijusių su galima dezinformacija, karo propaganda ir kurstymu, baimės ir panikos kėlimu, visuomenės priešiniu, nesantaikos kalba, kurstymu diskriminuoti, sąmokslų teorijomis, proukrainietiškos informacijos sklaidos ribojimais socialiniuose tinkluose. Suinteresuoti asmenys domėjosi visuomenės informavimo priežiūros mechanizmu draudžiamos informacijos sklaidimo atvejais, Tarnybos įgaliojimais, taikomomis poveikio priemonėmis, viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų veiklos sustabdymo ar nutraukimo sąlygomis, teisinėmis procedūromis.

Ataskaitiniu laikotarpiu teisė būti pamirštam internete neprarado susidomėjimo. Šios teisės įgyvendinimo žiniasklaidoje galimybėmis labiausiai domisi ir siekia reputacijos problemų turintys asmenys. Visuomenės informavimo priemonės naudojasi specifinėmis teisėmis, garantijomis ir išimtimis iš bendrų asmens duomenų apsaugos taisyklių. Nors teisė būti pamirštam yra įtvirtinta Reglamente, tačiau Lietuva šios teisės taikymui, kai asmens duomenys tvarkomi įgyvendinant saviraiškos ir informacijos laisvę, yra įtvirtinusi išimtį. Kai asmens duomenys tvarkomi žurnalistikos tikslu, Reglamento 17 straipsnis („Teisei būti pamirštam“) yra netaikomas. Net teistumo išnykimas nėra pakankama faktinė aplinkybė, galinti įpareigoti interneto svetainės valdytoją „pamiršti“ teistą asmenį. Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino praktiškai absoliučią „teisės būti pamirštam“ išimtį Lietuvoje. Vienintelis atvejis, kai teisė būti pamirštam turi būti praktiškai realizuojama yra tada, kai duomenų subjektas atšaukia sutikimą tvarkyti jo asmens duomenis ir toks sutikimas buvo vienintelis

pagrindas tvarkyti jo duomenis. Svarbu pažymėti, kad sutikimo atšaukimas nedaro poveikio sutikimu pagrįsto duomenų tvarkymo, atlikto iki sutikimo atšaukimo, teisėtumui. Be to, asmuo negali reikalauti ištrinti visą žiniasklaidoje paskelbtą turinį remdamasis Reglamentu, nes šis teisės aktas nenumato informacijos, kuri nėra asmens duomenys, pašalinimo pareigos.

Konsultuojant asmenis iš esmės sprendžiami klausimai dėl tinkamo balanso tarp savo teises siekiančių ginti asmenų teisių gynimo ir laisvės gauti ar skleisti informaciją. Susiduriančių teisių kolizija sprendžiama ieškant teisingos pusiausvyros. Esminiai kriterijai nustatant tinkamą pusiausvyrą yra tinkamas susidūrusių teisių vertybių turinio konkrečioje situacijoje atskleidimas ir proporcingumo siekiamam tikslui principo pritaikymas. Konsultuojantys Tarnybos specialistai turi teisingai identifikuoti teisinę problemą, ją išanalizuoti ir, remdamiesi aktualiausia teismų praktikoje suformuota jurisprudencija, pateikti kvalifikuotą atsakymą.

Teisinės Tarnybos teikiamos konsultacijos yra efektyvi prevencinė priemonė išvengiant pažeidimų, o kai pažeidimas jau padarytas – tai yra pirmas ir visiems prieinamas žingsnis į teisinę gynybą. Nereti atvejai, kai pakanka Tarnybos specialisto konsultacijos, kad būtų paskatintas pažeistos teisių pareigų pusiausvyros atstatymas. Tokiu būdu situacija neperauga į skundo pateikimo fazę, sutaupoma laiko ir žmoniškųjų resursų, nes rezultatas pasiekiamas net nepradėjus administracinių procedūrų.

Atsižvelgdama į didžiausią susidomėjimą keliančių klausimų srautus, Tarnyba nuolat papildo savo interneto svetainėje skelbiamą rubriką „Dažnai užduodami klausimai (DUK)“, pagal galimybes ir poreikį rengia bei skelbia viešas rekomendacijas, konsultacijas, pranešimus, įrašus Tarnybos *Facebook* paskyroje.

Tarnybos veiklos efektyvumo, kokybės gerinimas, žinomumo visuomenėje didinimas išlieka Tarnybos veiklos prioritetas. Stengiamės pristatyti Tarnybos teikiamą naudą visuomenei, institucijos kuriamą vertę, kokybiško ir profesionalaus darbo rezultatus, indėlių į demokratijos plėtrą. Tarnyba ir toliau orientuosis į rekomendacijų, gairių, konsultacijų teikimą ir panašių visuomenę šviečiančių, edukuojančių bei informuojančių veiklų vykdymą.